

ДУШКО БАБИЋ

„КОСОВСКО ЗМИЈАЊЕ” ПЕТРА КОЧИЋА

САЖЕТАК: У овом раду дело Петра Кочића анализирано је у светлу стереотипне представе о њему као завичајном писцу, настављачу сеоске приповетке српских реалиста. Доказује се теза да је оваква представа о Кочићу, мада делимично тачна, сувише „уска” и „плитка”, јер не допире до најважнијих тема и значења његовог дела, утемељених на епској заветној свести и „косовском опредељењу”, као идентитетском језгру српске историје и српске националне идеје. Сагледан из ове перспективе, Кочић није писац локалних и завичајних тема, него заступник и тумач српске историјске и националне свести у њеној интегралној димензији. Идући тим трагом, аутор овог рада анализира најважнија питања Кочићеве поетике: доживљај завичаја, језик, ликове, сатирични поступак, као и његово место у српској књижевности и култури. На темељу таквих увида, заокружује се слика о Кочићу као посебној појави у нашој културној историји, иницирана радовима Милана Будимира и Исидоре Секулић, где се мешају прерогативи писца, пророка и националног трибуна.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Петар Кочић, завичај, језик, сатира, епска традиција, заветна свест, косовско наслеђе, ватес, трибун, Његош

У обимној и слојевитој критици о делу Петра Кочића, понавља се мишљење да је реч о настављачу сеоске приповетке наших реалиста. Најважније одлике његове поетике, као и књижевна слава коју је стекао у српском народу, скоро по правилу, објашњавани су локалним цртама географског ареала који је увео у српску књижевност – Змијања и Босанске Крајине. Снажни карактери и борбени дух његових планинаца, народски хумор, осетљивост за социјална питања, блискост природи и њеним стихијама, богат и сочан

локални говор, до тада непознат српској књижевности – јесу најчешће истицане особине Кочићевог дела.

Овакво виђење Кочићевог стваралаштва, тако често понављано у разним варијацијама, није погрешно, али је сувише „уско” и не додаје до најважнијих значења његовог дела. Везивање за Змијање и Босанску Крајину донело је Кочићевом приповедању колоритност, животну уверљивост, свеж и богат језик, слику једног „епског” поднебља први пут изблиза виђеног у српској књижевности, али и наглашено „сиромаштво тема и варијанти”, као и једноличност тонова у обради тих тема. Због тога Иво Андрић, с правом, каже за Кочића да је писац „уске платформе” и да се у целом његовом делу осећа „гусларска монокордност” (Андрић 1981: 164). Све у свему, мора се имати у виду, да завичајност, посматрана сама за себе, *није била само врлина* него и *хендикей* Кочићевих приповедака. У сваком случају, она му није могла обезбедити статус великог писца, који је добио још за живота¹, а који није доведен у питање ни данас, сто година после његове смрти.

1.

Ако хоћемо да допремо до поетичког и духовног језгра Кочићевог дела, морамо га потражити у нечему дубљем и општијем него што је завичајна, фолклорно-етнолошка упечатљивост. Стога основна теза коју ћемо следити у овом раду гласи: *Кочић није завичајни њириповедач, или је њио само сѡља и на њовршини*. Испод површине, у суштини и дубини, значења Кочићевог дела превазилазе локалне оквире – у времену и простору, у духу и слову.

Време представљено у његовим приповеткама – период аустроугарске окупације Босне, упућује нас ка „светој прошлости” сачуваној у заветном памћењу народа. Његова слика Змијања и Крајине прављена је са погледом на српски народ као целину. Оно што непосредно видимо и чујемо свој пуни смисао добија тек онда кад га доведемо у везу са оним што је прикривено или делимично открито, када спољашње сагледамо као појавни лик унутрашњег.

Не може се рећи да Кочић није тумачен из ове херменеутичке позиције – напротив, постоји читав низ значајних аутора који су га сагледали на тај начин. Међу њима, средишње место заузима Исидора Секулић, а ка њеним ставовима гравитирају радови: Јована

¹ Координате овакве рецепције Кочићевог дела назначио је Скерлић у својим оценама (похвалама) које су уследиле чим се појавила прва књига *С ѡланине и исѡод ѡланине* (1902). На исти начин, он је представио и следеће две Кочићеве збирке са истим насловом (1904. и 1905), да би у својој *Исѡиорији нове срѡиске књижевности* Кочића етаблирао као једног од „најоригиналнијих савремених писаца српских” (Скерлић 1967: 462).

Дучића, Милана Будимира, Иве Андрића, Миодрага М. Вулина, као и неких млађих истраживача, наших савременика: Давора Милићевића, Ранка Поповића, Душка Певуље и др.². Читање Кочића које желимо да представимо у овом раду, блиско је овим тумачењима, али аутор верује да овде доноси, ако не нове увиде, оно, свакако, другачије постављена питања и нове углове сагледавања Кочићевих тема, поступака, ликова, језика, па и његовог места у српској књижевности и култури.

2.

Овај поетички модел најјасније се види у Кочићевом доживљају и разумевању његовог ужег завичаја – Змијања, за који су везане све његове теме и одакле потичу скоро сви његови јунаци³. У Кочићевом доживљају завичаја као да видимо два Змијања – „старо” и „ново”, или: „спољашње” и „унутрашње”. Таква представа уграђена је у његово дело у целини, а директно је исказана у етнографској забелешци са елементима приповетке – „Змијање”. У њој старац Милић Вујиновић својим сапутницима – приповедачу и кочијашу, преноси предање о границама „старог”, „претковског” Змијања:

Змијање, велиш!... Е дијете, велико је некад Змијање било. Змијањска је међа – Турци веле удут – ишла од ријеке Сане, па изнад села Слатине, па на Катуниште, па на Млиништа... па одатле на Скокове Дели-Радојице... Ето, то вам је било старо Змијање прије Косова („Змијање”⁴, 285).

Садашње Змијање је нешто друго: нису се промениле само његове физичке границе – смањила се његова снага, земља заћутала и оголила:

² Исидора Секулић, „Петар Кочић”, у: *Опједи и записи*, приредио Живорад Стојковић, Београд – Нови Сад, 1971; Иво Андрић, „Земља, људи и језик код Петра Кочића”, у: *Уметник и његово дело*, Сабрана дела, књ. 13, Београд, 1981; Милан Будимир, „Кочићев месијанизам”, у: *Са балканских источника*, Београд, 1969; Јован Дучић, „Петар Кочић”, у: *Моји сајућници*, Сабрана дела, књ. 4, приредио Новица Петковић, Београд, 2008; Миодраг М. Вулин, *Петар Кочић: живој и дело*, Сарајево, 1990; Ранко Поповић, „Кочићева књига староставна”, у: *Књига о Пејру Кочићу*, приредио Душко Певуља, Источно Сарајево, 2021; Давор Милићевић, „Ко то тамо прича”, у: *Књига о Пејру Кочићу*, приредио Душко Певуља, Источно Сарајево, 2021; Душко Певуља, „Мотив слободе у књижевном дјелу Петра Кочића”, предговор за књигу: *Књига Пејра Кочића*, Источно Сарајево, 2019.

³ Међу свим Кочићевим приповеткама налазимо само две у којима главни јунак није са Змијања: „Јуре Палиграп” и „Тајна невоља Смаје Субаше”.

⁴ Сви наводи из Кочићевих приповедака дати су према: Петар Кочић, *Књига Пејра Кочића*, приредио Душко Певуља, Источно Сарајево, 2019.

Ово је некад била све стећа планина, па су је Турци ишјекли. Увијек је она била пуна горскије ајдука, сад само пањеви. И данас се стари Турци боје отуда проћи: од сваког пања мисле да је ајдук (Исто, 283).

Представа о „два Змијања” из ове приче изграђена је контрастним поступком, асоцијативним повезивањем неколико дихотомичних парова: мало – велико, садашње – преткосовско (косовско), бујно – огољено, горски хајдуци – голи пањеви, простор бунта и слободе – земља под окупацијом („укопацијом”). „Ново”, „спољашње” Змијање схваћено је као географски простор, сагледан у одређеном историјском времену (крајем 19. и почетком 20. века) а друго – унутрашње, духовно, као заветни простор, у којем се чува „косовска мисао” и „косовско опредељење”. „Спољашње Змијање” то је Кочићев ужи завичај – *џланина и исџод џланине*, од његовог села, Стричића, до манастира Гомионица⁵, а „унутрашње” се налази у митском памћењу.

„Старо”, „(прет)косовско Змијање” не постоји више у реалном простору и времену, али га у срцу и погледу носи стари Милић, као и сви Кочићеви јунаци. То је, у суштини, Кочићева представа о завичају, у којој заступа епска начела постојања у нехеројском, лихварском времену. Бранећи „косовско Змијање”, Кочић брани заветну идеју народа као духовне заједнице утврђене на непролазним вредностима, идеју косовског, слободарског опредељења, утиснуту, попут воденог жига, у наше колективно биће. А кроз заветну свест о народу и његовом трајању, брани се узвишена, жртвена, у бити хришћанска, идеја човека и човечности.

За Кочића је Змијање *меџафора џосџојања целоџ срџскоџ народа у завеџном, косовском сећању*. При томе, ваља нагласити да метафоризација овде није никаква уметничка стратегија и поступак него *чистиџ еманаџија џишчевоџ бића* и непосредног животног окружења. Парафразирајући једну мисао из чувеног Андрићевог есеја *Њеџоџ као џтраџични јунак косовске мисли*, могли бисмо рећи: све што се рађало и расло на Кочићевом Змијању, носило је рефлекс косовске крви у погледу. Кочићеви јунаци призивају Косово, несвесни да то чине, оно је универзални репер и непролазна мера, истина која подупире све друге истине – како оне крупне, националне, тако и оне из свакодневних разговора.

⁵ „Планина му је родно село и сусједно Ратково, а *Исџод џланине* је околина манастира Гомионице. Прво је доиста планински крај са просечном надморском висином 800 метара, а Кочићева главица чак и 999 метара. Ту је оштра и опора планинска клима. *Поџџланина* су села око Манастира, а то је већ питомина и жупа. Ти крајеви означени са *Планина* и *Поџџланина*, саставни су дијелови области Змијање и удаљени су око 20 км” (Карановић 1936: 467).

Могли бисмо за то наћи много примера, а овде издвајамо само неколико карактеристичних. Описујући један од својих „мејдана”, Симеун Ђак каже:

Отвори се јуриш на све стране. Сразише се двије војске силно и бијесно ко бирземаниле на брани косовској, кад ми Срби, аој туго, изгубисмо силу и господство („Ракијо, мајко”, 181).

Овде несвесно и непосредно, „из уста народних”, проговара „косовска туга”, или како је зове Цвијић „епска туга”. Она је темељ, духовна супстанца, закон по којем мисли и живи наш епски, динарски човек. Из исте, косовске туге, проговара и Давид Штрбац, пред „швапским судом”, бранећи право народа да чува своје име, веру, идентитет: „Траже од Земљане владе да нам изволи да се више не зовемо само Србови ко од Косова...” („Јазавац пред судом”, 151).

Косово не призивају само Симеун и Давид, које на то наводи и тематски контекст дела у којима се јављају него и други ликови, у ситуацијама и контекстима који немају видљиве везе са Косовом. Тако осиротели тежак Мијо, са надимком Слатка Душа, мири своје завађене сељане, молећи их да не иду за свашта на суд: „Немојте, моја рођена дјецо! Насулите се вође, пред људима, па се пољуб’те ко браћа... ко прави Србови. Нема у овој земљи праве. Наша је права на Косову закопана...” („Гроб Слатке Душе”, 87).

Без Косова не може ни ситни сеоски лопов, Ћирило Трубајић, док се у инсценираној суданији брани због крађе качице сира: „Питам ја бога и овог славног суда, је ли нас Србове баш догле довело Косово несретно да нам и Цигани почињу судити? [...] О грдне ли жалости наше! О црно Косово, није те не било...” („Суданија”, 330).

Свест о Косову као граничном, одређујућем тренутку српске историје и косовској заветној свести као есенцији народног бића, чувана је у народном памћењу из којег је говорио Петар Кочић. У Кочићево време, у народу је још увек било живо предање о Змијању као непокорној српској земљи која је дуго одолевала турској сили и чувала неку врсту самоуправе. То предање чини највећи део поменуте приповетке „Змијање”, а зна се да га је Кочић етнографски истраживао и о њему се обавештавао у разним научним изворима⁶.

⁶ О посебности Змијања у историји Босне Кочић говори у познатој беседи о аграрном питању пред Босанским сабором, 22. марта 1911: „Према антропогеографским и етнографским испитивањима, по методи одличног нашег научењака Цвијића, констатовао сам, да је сав крај између Врбаса и Сане, на југ до планине Црне Горе, на сјевер до планине Козаре, био једно вријеме слободан, аутономан... Да је ово истина, казује нам поред осталог и извештај путника с почетка

Све то је нашло снажног одјека и у његовом делу као целини: прошлост Змијања и „Крајине љуте” у Кочићевим приповеткама није неко далеко, „мртво” време („некад било сад се спомињало”) него *живој* који *и*раје и који у заветном заједништву чувају живи и мртви. Кочић се оглашава из тог заједништва као његов пророк и проповедник и зато је код њега тако снажно присутна *димензија и*рошлост*и*. О томе Јован Дучић каже:

Само име Кочић баца данас и бацаће још дуго, читав млаз светлости на једно велико раздобље српског бола и поноса. Његово само звонко име изгледа (као) прва реч неке јуначке заклетве и неког побожног завета. Умро је млад, али је, ипак, и боље него ико, успео да открије једну земљу са новом српском душом – незадовољном, огорченом, прекипелом и осветничком, која је толико везана за косовски идеал и обилићку правду... Кочић је зато, и пре свију нас, видео колико је српска суза Богу дотужила... (Дучић 2008: 152).

У својим приповеткама Кочић се огласио из тог „прекипелог огорчења”, из „косовског плача” који има више слојева: сећање на изгубљено преткосовско царство и заветно везивање за претке, бунтовништво притајено у рајетинском трпљењу, сакрализовање освететништва, хилијастичко веровање у долазак Месије који ће повратити изгубљено достојанство...

3.

За Петра Кочића Змијање је парадигма живог присуства косовске мисли у свести нашег човека – део нашег националног простора у којем се види целина српске историје, памћења, судбине. Његово Змијање носи у себи сећање на Косово које је вечно присуство, усмеравајућа енергија догађаја, људи, историјских збивања, културе, традиције, уметности, политике, права – бића и постојања српског народа. О томе најлепшу и најтачнију реч има Исидора Секулић у већ помињаном есеју о Кочићу:

Косово, нити је престало нити је нестало, нити ће икада док је нас.... Косово живи и живеће и сутра и прекосутра, иако као нешто

XVI вијека (1530. год.) Словенца Бенедикта Курипешиха, који спомиње да је у Босни било доста крајева који су се љуто борили против освајача и нијесу им се хтјели предати, док им Турци нијесу признали нека права. У Курипешиха има једна драгоцена напомена која се непосредно односи на ову област...” („Говор г. Петра Кочића у босанском сабору, 22. марта 1911”, у: Петар Кочић, *Целокујна дела*, књига друга, Народна просвета, Београд, без године издања, стр. 186–187).

друго и треће, политичко, културно, уметничко, научно. Косово, које је све већа и већа сума истина с којима се ми дружимо и у нечем битном не мењамо... Ми носимо наслеђе косовско кроз разне савремене догађаје, али увек са везаношћу за нешто што је древно косовски елеменат у нашим природама и опредељењу... Ето, дакле, то је Косово непролазно, у једном дугом ланцу који се не кида, само што с временом увек у нешто друго вуче (Секулић 1971: 68)⁷.

Све ово потребно је имати у виду да би се препознала основна тема и сагледала духовна основа Кочићевог дела. Он је без остатка изданак епског наслеђа динарског човека и све што је писао и радио носи у себи косовску мисао. Кочић се оглашава из дубине света који у Косову види прадомовину – историјску, духовну и судбинску; сећање на Косово ту је одувек било извор снаге и вере, неукротиве бунтовности и слободарске мисли. Говорећи о „садашњем”, „малом” Змијању, он увек види оно „велико” „косовско”: „мало” постоји за њега онолико колико се сећа „великог” и колико живи по његовим мерама и законима. Змијање је метафора заветног разумевања српског народа и његових идентитетских темеља – српска историја и судбина у малом. У завичајним причама из садашњости, увек се *дешава прошлости* – сакрална, митска, непролазна, а садашњост је њена позорница и стварносна конкретизација. Приче о Кочићевим Крајишницима у себи увек садрже причу о целом српском народу. Садашње и локално, у својој битности, не постоје одвојено од памтитељског и националног.

Отуд, из заветне прошлости, свако Кочићево чељаде као да посматра неко „недремено око” – и дечака Лују, и игумана гомјеничког, „светог оца Партенију”, и ситног сеоског лопова, Ћиру Трубајића... Из херојске прошлости, долази нека тајанствена снага, „стапајући сав тај свет у једно, у нешто чврсто и непробојно”, како стоји у приповеци „Вуков гај” (278).

Кад све ово имамо у виду, јасно је шта смо мислили кад смо тврдили да Кочић није писац завичајних него националних тема,

⁷ На сличан начин, из перспективе етнолога, о косовској традицији говори Јован Цвијић у познатој књизи *Психичке особине Јужних Словена*: „Осим срдачне и увек живе везе са својим породичним прецима, човек динарског типа се осећа дубоко везан за своје националне претке: сматра да има још једну старију и славнију лозу, ону својих краљева и царева, својих славних јунака из доба Немањића и Косова... Сваки динарски сељак сматра националне јунаке као своје претке: са дубоком националном и људском осећајношћу, он мислима учествује у њиховим великим делима и у неизмерним патњама, махом хајдучким патњама, онима о којима песма казује. Он зна не само имена косовских јунака већ исто тако и какав је ко био и које су му мане и врлине” (Цвијић 2006: 36–37).

да снага његових прича није у локалним одликама него у заветној свести српског народа, показаној у поднебљу где се очувала у изворном облику до Кочићевог времена.

4.

Слободније речено, Кочићеве приповетке могу се читати као „продужетак” епске песме и апотеоза њених начела и представа о човеку, у судару са мртвим правним редом и моралним беспоретком аустријске „укопације”. У тој „суданији” Кочићев „змијањски епос” брани косовску „праву” и заветну мисао о слободи, а преко њих и универзалне захтеве усправног живота и лик све човека.

Од Косовског боја наовамо, српска књижевност баштини слободарску традицију, дајући јој виши, заветни и сакрални смисао. У том погледу, Петар Кочић је само један од многих који су ту традицију градили и чували. Али *сћрасиј* и *искреносиј* са којима је он то чинио, *дубина* и *снаја уверења* из којег се огласио, одвајају га од других писаца, изузимајући, опет, Његоша, што је „прича за себе”, која захтева посебан осврт. О томе сведочи читаво његово књижевно дело, лична преписка, посланички говори и сведочења оних који су га познавали.

Међу таквим местима издваја се чувени мото „Јазавца пред судом”: „Ко искрено и страсно љуби Истину, Слободу и Отаџбину, слободан је и неустрашив као Бог, а презрен је и гладан као пас”. Ова мисао о слободи увезала је у себи лични темперамент и став несавитљивог народног трибуна са епском слободарском метафизиком, ватру једне пламене душе са ватрама догласницама које су у вечности запалили страдалници за „веру и отачаство”. Тако је настала и у народу се сачувала парадоксална и језива, али наша и небројено пута потврђена мисао о човеку и човештву, која има пандан само у оном стиху из *Горској вијенца*, за који Андрић каже да „нигде у поезији света ни у судбини народа” није нашао „страшније лозинке” (Андрић 1981: 16), а који гласи: „Нека буде што бити не може, нека буде борба непрестана...” Ове две „лозинке” – Његошева и Кочићева – другачијим речима и у различитим историјским контекстима, преносе суштину наше историје и колективне меморије, која је, логички сагледана, „самоубилачки апсурд”, али у својој вишој истини, недоступној логичким премеравањима и рачунима, она је бирање *Истини*, *Правде* и *Слободе*, по цену гладовања и скапавања, јер „без тог упорног негирања стварности и очигледности не била могућа ни акција, ни сама мисао о акцији против зла” (Исто).

Ако се Кочићево дело у целини сагледа из ове перспективе, онда видимо колико је тачно оно запажање Исидоре Секулић да Кочић „заправо није сатиричар” и да у његовим причама о Змијању и Крајини није проговорио шерет и сатиричар него „човек с култом бола и етиком и естетиком бола” (Секулић 1971: 74). Суштински, сатира се увек односи на *садашње време*, на људе и појаве са којима живимо. Мртвима се не ругамо и са њима се не обрачунавамо, без обзира ко су и какви су. *Основно време* у сатири је увек садашњост, па и онда кад се „материјал” позајмљује из прошлости. У Кочићевој „естетици бола” *основно време је прошлости*, при чему тај појам нема хронолошко и историјско него *мишско* и *заветно* значење. У заветном времену народне заједнице сваки појединац који јој истински припада, сједињен је са својим прецима, бранећи са њима сакралне вредности, без којих би народ био недефинисано мноштво јединки.

Као што локално/завичајно представља „тело” које у себи носи национално, тако сатирично представља спољашњи оквир за „етику и естетику бола” слободарске заветне мисли. Приче Симеуна Ђака биле би обична пијанска наклапања, а Давидове беседе пред швапским судом груб лакрдијашки хумор, да кроз њих, у свакој речи, и кад се чује и кад се не чује, не проговара воља и истина цела народа. *Кочић није њосџао њо шџио јесџе заџио шџио је овековечио локалне црџе једној њоднебља и у рухо саџире заожену њежак њоложај својих њланинаца, неџо заџио шџио је у њој слици освешџио духовну верџикалу која сеже до Косова, шџио је кроз народски хумор досџео до народној бола.*

У Кочићевој сатири нагласак није на ономе што иначе дефинише сатиру као жанр – на исмејавању и критичком разобличавању савремених друштвених појава. То је прво што угледамо и осетимо у његовим делима јасно профилисаним као сатире: у „Јазавцу пред судом”, „Суданији” и циклусу о Симеуну Ђаку. Кочићева сатира је у бити вид борбе против окупатора, побуна, „рат у речима”. Има у њима нешто „врлетно”, хајдучко, неприлагоджено жанру. Те сатире су оружје у рукама народног трибуна, замена за пушку и топузину. Давидове отровне досетке, Симеунове „епске лагарије” и пучке травестије аустријског судства у *Суданији*, долазе из народске домишљатости, али њихово првотно извориште јесте „косовска туга”. Раблеовска енергија која све приземљује и претвара у смешне форме, удружена је са епском етиком, која је у суштини позив на жртвени подвиг. Кочићева сатира је *амалиам народној обећењаџиџва и косовској бола* и то је разлог што се тако

снажно усекла у народно памћење и биће, што је постала важно, реперно место српске књижевности.

6.

Ова перспектива могла би бити продуктивна и у анализи Кочићевог језика, који је редовно истицан као његова најважнија поетичка одлика. Скоро да нема тумача Кочићевог дела који о томе није рекао своју реч – од Скерлића⁸ до данас. При томе се, скоро као опште место, истиче експресивна снага језика „из уста народних”, свежа и „недирнута” лексика, ретко виђена у српској књижевности. Али и овде треба бити обазрив, јер се уметничка вредност Кочићевог језика не може објаснити само његовом природношћу и изворношћу. Питање је много сложеније него што се чини на први поглед: у том језику наћи ћемо неколико значењских слојева и поетичких стратегија.

У првом слоју, локална лексика, сама по себи, открива распон народног живота, менталитет, односе човека и природе, карактеролошке типове „са планине и испод планине”... Захваћен у природном стању, по ширини и дубини народног живота, Кочићев језик пружа разноврсне могућности социолингвистичких и етнологских анализа, у којима ће се живот његових горштака показати у тананим нијансама. Примера ради, следећи такав приступ, Ранко Поповић⁹ издваја читав један речник лексема које се односе на говор и говорење, показујући снажну укореењеност „епске парадигме” у свету из којег се оглашава Симеун Ђак: прича и причање ту су одувек били нешто више од пуког средства комуницирања – простор довијања, борбе, надомештања оног чега у стварном животу није било. Овај „језички мајдан” прати изоштрен осећај писца за „функционално упошљавање старих, добро познатих говорних образаца усмене књижевности”, где се „његово *језичко ђамћење* [...] у потпуности саображава с антропогеографским контекстом изабраног покрајинског говора, доводећи најпрецим путем у присну везу *земљу, људе и језик*” (Поповић 2021: 287).

Урањајући у „епску метафизику” приче и причања, Кочић се и у језику као таквом сусреће са одбраном слободарског завета и косовског опредељења: језик постаје средство борбе, оружје про-

⁸ „Од осталих српских писаца Кочић се одликује чистотом, течношћу и неусиљеношћу свога језика. Он данас пише језиком Његоша и Љубише, свежим, неисцрпним, горштачким језиком, пуним снаге, полета и сликовитости, и у том погледу стоји над свим сувременим приповедачима српским” (Скерлић 1967: 462).

⁹ Ранко Поповић, „Кочићева књига староставна”, у: *Књига о Пејтру Кочићу*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2021.

тив непријатеља, хајдучко склониште и јатак. То се најбоље види у оном лексичком слоју где се речи употребљавају у искривљеном облику: *укоџација* (окупација), *шикуџија* (егзекуција), *окруџи* (окружни) суд, *главаџи* (главни) господин, *џрекославни* (православни), *велевлажни* (велеважни), *објесниџиџво* (одвјетништво), *џалиџрай* (параграф), *финанџије* (виланџија), *џроџокур* (протокол), *овинџир* (офицер), *манаџра* (маневар)... Овде није могуће одредити колико је искривљавање облика речи показатељ неукости и необразованости Кочићевих јунака, а колико је намерно извртање и препредењаштво. Негде се намера извртања види лако: кад се каже „окупација” уместо „окупација”, јасно је да се исказује негативан став према аустроугарској власти у Босни, да се сугерише како обичан народ долазак Аустрије не доживљава као сређивање прилика и цивилизовање – као што је био прокламовани циљ – него као своју пропаст и срамоту. Кад „окружни суд” преименују у „округли”, алудира се на то да је аустријска правда „округло па на ћоше” – празнословље и дехуманизовани формализам, а у облику „шикуџија” све то се заострава јер „направљена” реч и значењски и звуковно производи ефекат осуде углађеног угњетавања и „шибања” босанске сиротиње. У сваком одступању од правилног облика речи сугерише се нешто негативно о предмету именовања, који је увек повезан са односом народа према окупатору. Та „енерџија бунта” некад је јасно читљива у семантичком простору искривљене речи, а некад је само у простору звучне експресије, где се свесно гради накарадна, српском језику туђа реч. Драж и функционалност овог уметничког поступка јесте у томе да обе равни (неукост и намерно, обешечачко извртање) имају подједнаку убедљивост и да се читалац непрестано држи у неизвесности шта је овде „право значење” – оно које реч има у стандардном облику или оно које добија „прекрајањем”, несвесним или намерним. То проширује значењски простор казивања, обogaђује експресивну страну изговореног, нијансира слику стварности у делу. Читаоцу се сугерише да је у свету Кочићевих планинаца, који на помен Косова – гласно или мукло – увек додају оно Симеуново „аој, туго”, језик вековима био поље сударања са противником и непријатељем, а да онај коме су речи упућене није био „обичан саговорник” коме треба нешто рећи него неко коме се треба наругати, кога треба ударити и победити. У речима, док не дође тренутак који пророчки призива Симеунова књига староставна, чија су слова „крвљу списана и запечећена”.

Циљано нарушавање облика речи у Кочићевим делима добија нову смисаону димензију ако се повеже се социјалним слојем којим се приписује. То су увек обични људи из народа, неписмена

сеоска сиротиња. Није случајно да је њима поверена улога чувара свежине и снаге српског језика. У својој неукости и простоти они чувају и српски језик, и веру „прекославну”, и начела косовског опредељења. Они бране народ од „римљења”, од Турака и Шваба, али и од домаћих „газда” који чувају своје магазе и трбухе, а не хају за „народну светињу”. Косовско Змијање и косовску мисао, у Кочићевом завичају, као и у целом српском народу, сачувала је вера неуких и ништих, који су вековима трпели и чекали „трентак истине”. Ко је радио другачије, ко је привилегије плаћао послушношћу окупатору, у њиховим очима достојан је презира и речи: „Стидио се он лишца свога!”

Тумачење Кочићевог језика и језичких поступака, увек ће нас, на овај или на онај начин, водити ка његовој основној теми – епској, слободарској етици и косовском опредељењу. У језику се вековима акумулирала она „пјаност” слободарским подвигом која „људе у несвијест баца”, како стоји на једном месту у *Горском вијенцу*. Чист, класичан пример тог заноса и те пјаности јесте Симеун Ђак, отелотворење „епског бола” и месијанске вере у долазак оног ко ће донети „превртанију” и вратити народу „праву”, на „Косову закопану”. Кад га испуни занос ратника и понесе натприродна снага епског осветника Косова, он излази из граница логике, разума, људских моћи, као да се на њега спустио Свети Дух. Симеун тада постаје „апостол слободе”, божји помазаник, носилац и гласник божанских моћи.

У Кочићевим делима на неколико места налазимо фино уткане алузије на библијске јунаке и идеје: његов Давид Штрбац пред аустријским судијом води нас ка старозаветној причи о Давиду и Голијату, а Реља Кнежевић из приповетке „Кроз мећаву”, на којег се изненада навале смрти и несреће, асоцијативно призива страдалног Јова. Нешто слично налазимо и у приповеци „Зулум Симеуна Ђака”, када у осветничком заносу Симеун „проговори” на разним језицима:

Ан банга баталијун гитара јорда Бања Лука, Кадина Вода, Бронзани Мајдан сема пирден!... Крпатим ја грчки, наносим мало на арапски, забркљачим коју каурску, а понека ми се и каравлашка омакне (97).

Овде је суптилно, скоро неприметно, сугерисана паралела са оним местом из *Дела айосѿолских*, када се на Христове апостоле спусти Дух Свети: „И испунише се сви Духа Светога и стадоше говорити другим језицима, као што им дух даваше да казују” (*Дела айосѿолска*, 2, 4). На Симеуна је, као на апостоле, сишао

Дух Истине, а дошао је из завета „освете пресвете”. Као и много пута у нашој прошлости, када су монаси, игумани, владике и манастирски ђаци узимали мач и пушку, и Симеун Ђак светост живота и Христове вере брани на бојном пољу, а не у тиховању и молитви. Слободарски завет постаје јеванђеље, а Свети Дух Слободе учини да „презрен и гладан роб” постане „слободан и неустрашив као Бог”.

7.

Кочић је писац националне историје и судбине, или како рече Исидора Секулић, „писац националног мистичког настројења”. Змијање је само позорница, отеловљени облик заветног доживљаја народа и његове историје. Посматрајући свакодневницу својих горштака, Кочић увек гледа *оно иза* – оно заветно и *јамјайно*, освештано дугим трајањем у души и судбини народа. О чему год да говори – о нерешеном аграрном питању, аустријској перфидној управи, борби са природним стихијама, кварењу језика, суданијама, преким наравима, претварањима, пијанским фантазијама својих планинаца – Кочићева главна тема је „сјај херојског доба, наше утемељење у десетерачком епосу и видовданском етосу” (Миличевић 2021: 227).

Из митске давнине, из „бирземана”, у Кочићевим приповеткама помаља се време великих дела и јунака, које обасјава и осмишљава тужну, ропску садашњост. Овако се може описати стајна тачка са које Кочић посматра свет – историју, завичај, земљу, народ, човека... Као што стоји у песми у прози „Молитва”: „Знам ја то и осјећам, али ми не дају пјевати о срећним данима минута времена” (252). Сећање на то време његовим јунацима (а највише њему самом) дође као лек за невеселу садашњост, као извор снаге за отпор и побуну. То сећање чини од људи истог језика и судбине духовну заједницу, која има исте одговоре на највеће моралне и људске изазове. Светла прошлост у њиховој свести неодвојива је од вере да ће час народне правде и васкрс снаге неминовно доћи. Памћење је неодвојиво од ишчекивања и месијанске вере у Избавитеља. То је духовна подлога не само Симеунове „Књиге староставне” него Кочићевог дела у целини.

Ако све ово имамо у виду, онда има основа тврдња Милана Будимира да на Кочића не можемо гледати као „на обичног писца”, јер је он више од тога – *vates*, песник-пророк предодређен да *објави* и *утврди* кључеве за разумевање најдубљих истина о народу (Будимир 1969: 227), да каже оне „крупне и големе ријечи које душмани не разумију, а народ разумије” (*Молишва*, 252).

Међу идентитетским цртама српске књижевности често је истицано њено *колективно начело* – изразита *еџноценџричност* и упућеност на историју и судбину народа, кретање у оквиру његових сећања, потреба и колективне воље¹⁰. Ако постоји наш писац који ову особину репрезентује у пуном и „чистом” облику, онда је то Петар Кочић. У том погледу, упоредив је једино са Петром II Петровићем Његошем.

Због тога смо, у овом раду, вођени неком унутрашњом нужношћу, „земљу, људе и језик” Петра Кочића често објашњавали мислима и цитатима из *Горској вијенца*. То је био најкраћи, а нама се чини, често и једини начин, да се види *о чему џовори* Петар Кочић. У српској књижевности, не рачунајући народну епску песму, он нема никог ближег од Његоша. Као што ни владика цетињски – „трагични јунак косовске мисли”, у целој српској књижевности нема вернијег настављача од змијањског трибуна, мученика, писца-проповедника, Петра Кочића. Ту духовну повезаност, то увезивање два гласа из дубине нашег колективног бића и сећања, тек треба сагледати у свим равнима и нијансама.

Начином на који је тумачио Кочићево дело у овом раду, аутор се, прећутно, обавезао на такав подухват.

ЛИТЕРАТУРА:

- Андрић 1981:** Иво Андрић, „Земља људи и језик Петра Кочића”, у: *Умјетник и њеђово дјело*, Сабрана дела, књ. 13, Београд, стр. 146–168.
- Андрић 1981а:** Иво Андрић, „Његош као трагични јунак косовске мисли”, у: *Умјетник и њеђово дјело*, Сабрана дела, књ. 13, Београд, стр. 9–33.
- Будимир 1969:** Милан Будимир, *Са балканских источника*, Београд.
- Деретић 2020:** Јован Деретић, *Пућ српске књижевности*, Београд.
- Дучић 2008:** Јован Дучић, „Петар Кочић”, у: *Моји сајућници*, Сабрана дела, књ. 4, приредио Новица Петковић, Београд, стр. 152–175.
- Карановић 2017:** Милан Карановић, „Кочићево Змијање”, у: *Петар Кочић у књижевној џериодици*, приредио Душко Певуља, Бања Лука.
- Миличевић 2021:** Давор Миличевић, „Ко то тамо прича”, у: *Књиђа о Петру Кочићу*, приредио Душко Певуља, Источно Сарајево, стр. 271–283.
- Поповић 2021:** Ранко Поповић, „Кочићева књиђа староставна”, у: *Књиђа о Петру Кочићу*, приредио Душко Певуља, Источно Сарајево, 284–293.
- Секулић 1971:** Исидора Секулић, „Петар Кочић”, у: *Ољеди и зайиси*, приредио Живан Милисавец, Нови Сад – Београд, стр. 67–90.
- Скерлић 1967:** Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд.
- Цвијић 2006:** Јован Цвијић, *Психичке особине Јужних Словена*, Београд.

¹⁰ Видети о томе: Јован Деретић, *Пућ српске књижевности*, Београд, 2020.

ИЗВОРИ:

Петар Кочић, *Петар Кочић*, антологијска едиција: Десет векова српске књижевности, приредио Светозар Кољевић, Нови Сад, 2011.

Петар Кочић, *Књига Петра Кочића*, приредио Душко Певуља, Источно Сарајево, 2019.

Петар Кочић, *Целокућна дела*, књига друга, приредио Владимир Ћоровић, Београд, без године издања.

Др Душко Бабић
Српска књижевна задруга
Београд
dusko.babic@yahoo.com